

batlı olan konuları ardarda sıralama esasına göre düzenlenen üçüncü bölüm de "el-i'râb ve'l-binâ", el-münsarif, el-alem, el-mevsûl" gibi bablara ayrılmıştır. "Fennü'l-cem' ve'l-fark" adını taşıyan dördüncü bölümde birbirine yakın konular arasındaki uyum ve farklılıklar ele alınmaktadır. "Fennü'l-elgâz ve'l-ehâcî ve'l-mütârahât ve'l-mümtehanât" başlığını taşıyan beşinci bölümde nahivle ilgili bilmece, bulmaca ve şaşırtmacalara yer verilmektedir. "Fennü'l-efrâd ve'l-garâib" adlı altıncı bölüm kitabın en kısa bölümü olup burada da "el-kelime ve'l-kelâm, el-i'râb, el-işâre" gibi konular işlenmiştir. Kitabın en geniş bölümü olan yedinci bölümün "Fennü'l-münâzarât ve'l-mücâlesât" adını taşıyan birinci kısmında Sîbeveyhi ile Kisâfî ve Halîl b. Ahmed'in tartışmaları, diğer nahivciler arasındaki tartışmalar, fetvalar, olaylar ve yazışmalar ele alınmakta, "Mesâil nahviyye" başlıklı ikinci kısımda ise nahve dair meseleler çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Brockelmann, GAL, II; 200; Suppl., II, 194) ilk defa *el-Eşbâh ve'n-nezâ'iri'n-nahviyye* adıyla ve İbn Hişâm en-Nahvî'nin dört eseriyle birlikte yayımlanmıştır (I-IV, Haydarâbâd 1316). Bundan nisbeten daha iyi bir baskısı yine Haydarâbâd'da yapılmıştır (1359). Tâhâ Abdürraûf Sa'd bu baskıyı hemen hiç değiştirmeden kendi tahkiki imiş gibi göstererek nesretmiştir (I-II, Kahire 1975). Eser daha sonra Abdül'âl Sâlim Mükerrrem ile (I-IX, Beyrut 1406/1985) Abdullah Nebhân — Gâzî Tüley-mât — İbrâhim Muhammed ve Ahmed Muhtâr eş-Şerîf (I-IV, Dimaşk 1985-1986) tarafından yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'n-nahv* (nşr. Abdül'âl Sâlim Mükerrrem), I-IX, Beyrut 1406/1985, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, I, 13-34; a.mlf., *Kitâbü't-Taḥaddüs bi-ni'ṣ-ṣ-metillâh* (nşr. E. M. Sartain), Cambridge 1975, s. 106, 157, 237; a.mlf., *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 6; *Keşfü'z-zunûn*, I, 100-101; II, 1753; Serkis, *Mu'cem*, I, 276; II, 1075; Brockelmann, GAL, II, 200; Suppl., II, 194; C. Zeydân, *Âḍâb* (Dayf), III, 232; E. M. Sartain, *Jaḥâl al-dîn al-Suyûtî*, Cambridge 1975, I, 49; Adnân M. Selmân, *es-Süyûtî en-nahvî*, Bağdad 1396/1976; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 73-78; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḡşi'l-ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 517-518; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Uyânü'l-mekte'el-fât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Dimaşk 1412/1992, I, 285-286.

MEHMET REŞİT ÖZBALIKCI

el-EŞBÂH ve'n-NEZÂİR

(الأشباه والتأثير)

Süyûtî'nin

(ö. 911/1505)

İslâm hukukundaki küllî kaideleri
ve benzer meselelerin tâbi olduğu
ortak veya farklı hükümleri
konu alan eseri.

Süyûtî bu eserini yazmadan önce, *Şevâridü'l-fevâ'id fi'z-zavâbiḥ ve'l-kavâ'id* adını verdiği aynı mahiyette küçük bir kitap kaleme almıştı. Bu kitabın özellikle talebe muhitlerinde büyük rağbet görmesi müellifi, bunun daha genişletilmiş ve geliştirilmiş şekli olan *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'i yazmaya sevk etmiştir.

Eser yedi bölümden (kitâb) meydana gelmektedir. Birinci bölümde İslâm hukukunun en genel prensipleri olarak kabul edilen beş küllî kaide (Şek ile yakın zâil olmaz; Meşakkat teysîri celbeder; Zarar izâle olunur; Âdet muhakkemdir; Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir), bunlarla ilgili meseleler ve bu kaidelerin uygulanmasıyla ilgili örnekler yer alır. İkinci bölümde bu beş kural dışında kalan, ancak yine de İslâm hukukunda önemli yer tutan kırk küllî kaide ve bunlara dair örnekler yer almaktadır. Süyûtî üçüncü bölümde, İslâm hukukçularının üzerinde anlaşılmadıkları küllî kaidelerden yirmi tanesini ele almakta ve bu konudaki ihtilâfları zikrettikten sonra kendi görüşünü belirtmektedir. Dördüncü bölümde, çokça karşılaşılan ve hukukçular tarafından mutlaka bilinmesi gerekli olan belli başlı meseleler çeşitli umumi kaidelere bağlanarak ele alınmaktadır. Beşinci bölümde fikhî konular klasik fıkıh kitaplarının tertibine göre anlatılmakta, her konu genel mahiyette kurallara bağlanarak işlenmekte, bu arada kuralın istisnalarına da işaret edilmektedir. Altıncı bölüm, birbirine benzeyen veya aralarında münasebet bulunan fikhî meselelerin hükümlerindeki farklılıklara ayrılmıştır. Yedinci bölümde ise çeşitli fikhî meselelere ait hükümlerle bunların benzerleri bir araya getirilmiştir.

Süyûtî eserine aldığı kuralları önemlerine göre sıralamıştır. Kitabın genel tertibinde ise daha ziyade İbnü'l-Vekîl ve İbnü's-Sübkî'nin eserlerinden faydalanmıştır. Müellif her kuralı işlerken bunun Kitap, Sünnet ve sahâbe kavinden kaynağını belirtmekte, ilgili hadisleri tah-

rîc edip sıhhat derecesini göstermektedir. Her küllî kaideden sonra onunla ilgili fikhî meseleleri zikredip o kuralın uygulanmasını göstermektedir. Süyûtî Şâfiî olmakla birlikte kuralları açıklarken diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiş ve eserini mukayeseli olarak hazırlamıştır.

el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir'e Bahâeddin Muhammed b. Muhammed Bâkir es-Sebzavî ile Fasîhuddin İbrâhim b. Sıbgatullah el-Bağdâdî birer hâşiye yazmış, Ebû Bekir b. Ebû'l-Kâsım el-Ehdel de eserdeki kuralları özetleyerek *el-Ferâ'idü'l-behiyye* adıyla manzum hale getirmiştir. Bu eser Abdullah b. Süleyman el-Cevherî tarafından *el-Mevâhibü's-seniyye* 'ale'l-Ferâ'idü'l-behiyye' ismiyle şerhedilmiştir. Muhammed Yâsîn b. İsâ el-Fâdânî bu şerhe *el-Fevâ'idü'l-ceniyye hâşiye* 'ale'l-Mevâhibi's-seniyye' adıyla bir hâşiye yazmıştır.

el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir'in çeşitli baskıları yapılmıştır (*el-Mevâhibü's-seniyye* ile birlikte Mekke 1331; Kahire 1359; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1356; nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî, Beyrut 1407/1987).

BİBLİYOGRAFYA:

Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1987; *Keşfü'z-zunûn*, I, 100; Serkis, *Mu'cem*, I, 1075; Brockelmann, GAL, II, 194; Suppl., II, 190; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 43; II, 316; Ahmed eş-Şarkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 69-72; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḡşi'l-ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 467-468; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhîyye*, Dimaşk 1406/1986, s. 208-212, 442; Muhammed ez-Zühaylî, "es-Süyûtî ve Kitâbü'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'l-fıkh", *MMLADm*, LXVII/4, s. 684-721.

MUSTAFA BAKTİR

el-EŞBÂH ve'n-NEZÂİR

(الأشباه والتأثير)

Zeynüddin İbn Nüceym'in

(ö. 970/1563)

İslâm hukukundaki küllî kaideleri
ve benzer meselelerin tâbi olduğu
ortak veya farklı hükümleri
konu alan eseri.

İslâm hukukunda ve özellikle Hanefî mezhebinde bu adla anılan eserlerin en meşhurlarındandır. Hanefî hukukçuları arasında küllî kaideleri tesbit ve ceme-den Ebû Tâhir ed-Debbâs, Kerhî, Debûsî, Ebû Hafs en-Nesefî gibi âlimler çıkmışsa da bu alandaki en dikkate değer çalışma İbn Nüceym tarafından gerçek-

leştirilmiştir. Müellif, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik*'i üzerine yazmış olduğu *el-Bahrü'r-râ'ik* adlı şerhin fâsîd satış akdiyle ilgili bölümünü temize çekerken İslâm hukukunun genel hükümlerini toplamaya karar vermiş ve kendi ifadesine göre ilk olarak 500 genel hüküm tesbit ederek bunları *el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fi fıkhi'l-Hanefiyye* adını verdiği kitapta toplamıştı. Daha sonra bu çalışmasını sürdürerek *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'i kaleme almıştır. Altı ayda yazılan kitap İbn Nüceym'in son eseri olup hukuka dair çalışmalarla geçen bir ömrün birikiminden ibarettir.

Eser yedi bölümden (fen) oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk kısmında altı küllî kaide yer alır. Burada esas itibariyle, İbnü's-Sübkî ve Süyûtî'nin aynı isimle anılan kitaplarının ilk bölümündeki beş küllî kaidenin ele alındığını söylemek mümkündür. İkinci kısımda yine genel hüküm ve prensipler mahiyetinde olan on dokuz kaide yer almıştır. İkinci bölüm daha önce yazmış olduğu "fevâid"e ayrılmaktadır. Klasik fıkıh kitaplarının sistematığıne göre alt bölümlere ayrılan bu bölümde çeşitli konulara dair önemli bilgiler genel hükümler şeklinde verilirken bunların istisnalarına da işaret edilmiştir. Üçüncü bölüm İslâm hukukunda çokça karşılaşılan meseleleri ihtiva etmektedir. Ehliyet, ehliyet ârizaları, gayri müslimlerin mükellefiyetleri, mülkiyet, hukukî işlemler, nakit para ile ilgili meseleler, borçlar, düşürülmesi mümkün olan ve olmayan haklar, ibadetler bu bölümde ele alınmıştır. Dördüncü bölüm bir nevi bilmece (elgâz) tarzında fikhî sorulara ve cevaplarına ayrılmıştır. İbn Nüceym bu bölümü, Seriyüddin İbnü's-Şihne'nin *ez-Zeḥâ'irü'l-Eşrefiyye fi el-gâzi'l-Hanefiyye* adlı kitabından seçmeler yaparak kaleme almıştır. Beşinci bölüm *hiyel**, altıncı bölüm *furûk** hakkındadır. İbn Nüceym altıncı bölümde, Kerâbisî'nin *Kitâbü'l-Furûk fi'l-furûc* (Telkîhu'l-maḥbûbî) adıyla anılan eserinden faydalanmıştır. Hamevî'nin *Gamzû 'uyûni'l-beşâ'ir* isimli şerhinin İstanbul baskısının (1290) sonunda "Tetimmetü'l-Furûk" adıyla bu altıncı bölümün zeyli mahiyetinde bir risâle yer almaktadır ki gerek bu baskıda gerekse *Keşfü'z-zunûn*'da bu risâlenin Zeynüddin İbn Nüceym'in kardeşi Sirâceddin İbn Nüceym'e ait olduğu belirtilmektedir. Ancak İbn Âbidîn, risâlenin asıl kitabın müellifi Zeynüddin İbn Nüceym'e ait olduğunu ve kendisinde müellif hattıyla ya-

zılmış müsvedde halindeki nüshanın bulunduğunu belirtmektedir (İbn Nüceym, s. 493). Eserin yedinci bölümü bazı Hanefî hukukçularının fikhî konularla ilgili hâtıra ve menkıbelerine ayrılmıştır.

İbn Nüceym eserini hazırlarken büyük ölçüde Şâfiî fakihî İbnü's-Sübkî'nin aynı adla anılan kitabından faydalanmıştır. Eserin girişinde Hanefî hukukçularının metin, şerh ve fetva kitabı olarak birçok eser ortaya koyduklarını, fakat İbnü's-Sübkî'nin eserine benzer bir çalışma yapmadıklarını, kendisinin bu boşluğu doldurmak üzere *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'i kaleme aldığını belirtmektedir. İbnü's-Sübkî'nin eseri Süyûtî'nin de en önemli kaynakları arasında bulunduğundan her üç âlimin *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserleri arasında büyük benzerlikler vardır. Özellikle ilk bölümlerdeki küllî kaideler her üç kaynakta da hemen hemen aynıdır. Ancak İbn Nüceym'in eseri daha çok meşhur olmuş ve üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: İbn Gânim el-Makdisî, *Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (İstanbul 1290, *Gamzû 'uyûni'l-beşâ'ir*'le birlikte); İbn Habîb el-Gazzî, *Tenvîrü'l-beşâ'ir*; Sâlih b. Muhammed et-Timurtaşî, *Zevâhirü'l-cevâhiri'n-nezâ'ir* (bu iki eserin yazma nüshaları için bk. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* [nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız], nâşirin önsözü, s. 10-14; Brockelmann, *GAL*, II, 401; *Suppl.*, II, 425-426); Hayreddin er-Remlî, *Nüzhetü'n-nevâzır 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (İstanbul 1290, *Gamzû 'uyûni'l-beşâ'ir*'le birlikte); Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzû 'uyûni'l-beşâ'ir* (*el-Eşbâh* üzerine yapılmış şerhlerin en meşhuru; Leknev 1284, 1317; I-II, İstanbul 1290; I-IV, Beyrut 1405/1985); Pîrîzâde, *'Umde-tü zevi'l-elbâb*; Abdülganî en-Nablûsî, *Keşfü'l-ḥatâ'ir 'ani'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*; Muhammed Hibetullah b. Muhammed et-Tâcî, *et-Taḥkîku'l-bâhîr* (son üç eserin yazma nüshaları için bk. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* [nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız], nâşirin önsözü, s. 10-14; Brockelmann, *GAL*, II, 401; *Suppl.*, II, 425-426); İbn Âbidîn, *Nüzhetü'n-nevâzır 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dimaşk 1403/1983) ve *Ref'û'l-iştibâh 'an 'ibâretü'l-Eşbâh* (*el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'de peygamberlerin ismet sıfatı hakkında verilen bilgiyle ilgili olarak kaleme alınan küçük bir risâledir; Dimaşk 1301; İstanbul 1325, *Mecmâ'atü resâ'ili İbn 'Âbidîn* içinde, İstanbul 1325, I, 284-291); Muhammed Ebû'l-Feth el-

Hanevî, *İthâfû'l-eşâr ve'l-beşâ'ir bi-tebvîbi Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (İskenderiye 1289).

el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir yukarıdaki şerhleriyle birlikte yapılan baskıları dışında ayrıca birçok defa yayımlanmıştır (Kalküta 1241; Kahire 1298, 1322; nşr. M. Abdülazîz el-Vekîl, Kahire 1387/1968; nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dimaşk 1403/1983).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, ayrıca bk. nâşirin önsözü, s. 3-18; *Keşfü'z-zunûn*, I, 98-100; Hamevî, *Gamzû 'uyûni'l-beşâ'ir*, İstanbul 1290; Serkîs, *Mu'cem*, I, 152, 265, 375, 953; II, 1634; Brockelmann, *GAL*, II, 401; *Suppl.*, II, 425-426; *İzâhu'l-meknûn*, I, 11, 86; II, 108, 360; *Hediyetü'l-'arifîn*, I, 34, 202, 299, 478, 592, 599, 660; II, 302, 314, 328, 355, 439; M. Zâhid Kevserî, *Maḥâlât*, Humus 1388, s. 117, 327, 328; Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, Dimaşk 1406/1986, s. 136-139, 434-439; M. Mustafa ez-Zümeylî, "el-Kavâ'idü'l-fikhiyye", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-'ilmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, V, Mekke 1402, s. 11-40.

MUSTAFA BAKTİR

EŞBER

(أشبر)

Abdülhak Hâmid'in,
konusu Büyük İskender'in
Hint seferi sırasında geçen
tarihî manzum trajedisi.

Abdülhak Hâmid'in tiyatroları arasında kronolojik sıraya göre sekizincisi, başarısı ve gördüğü ilgiyle de en önemlilerinden biridir. Aslında kahramanlardan Eşber'le Sumru arasındaki uzun diyalogu ihtiva eden "fasl-ı sâlis"ten ibaret tek perde olarak düşünülmüşse de Nâmık Kemal'in tavsiyesiyle genişletilmiştir. Doğru seferinde yolu üzerindeki ülkeleri zapt ederek ilerleyen İskender, küçük Pencap ülkesinin hükümdarı Eşber'in ümitsiz fakat kahramanca direnişiyle karşılaşır. Bu arada bir taraftan mağlûp İran Hükümdarı Dârâ'nın kızı Rokzan, diğer taraftan Eşber'in kız kardeşi Sumru İskender'e âşıktırlar. Ağabeyini savaşı bırakması için ikna etmeye çalışan Sumru Eşber tarafından öldürülerek ihane-tinin cezasını çeker. Ancak İskender'le çarpışan Eşber de mağlûp ve esir düşmüştür. Kahramanlığına hayran kalan İskender'in iade ettiği kılıcıyla kendini öldürür. İskender Sumru'nun asılmış cesedine doğru giderken kıskançlıkla onu engellemek isteyen Rokzan da atların ayakları altında çiğnenerek ölür. Son sahne, harap Pencap şehrinin ve kanlı bir